

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР БУКОВИНОЗНАВСТВА

ВІСНИК ЦЕНТРУ БУКОВИНОЗНАВСТВА

Збірник наукових праць

Том 1

ЧЕРНІВЦІ
Мехнограф
2019

УДК 908 (477.85+498.6) (08)
В 535

Друкується за ухвалою вченої ради Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Редакційна колегія:

д.і.н., проф. Добржанський О.В. (науковий редактор)
д.і.н., проф. Ботушанський В.М.
д.і.н., проф. Брицький П.П.
д.і.н., проф. Боднарюк Б.М.
д.п.н., проф. Круглашов А.М.
д.ф.н., доц. Ковалець Л.М.
д.і.н., проф. Макар Ю.І.
д.і.н., проф. Марусик Т.В.
д.г.н., проф. Рідуш Б.Т.
д.ф.н., проф. Рихло П.В.
д.ф.н., проф. Ткач Л.О.
д.і.н., проф. Фісанов В.П.
д.і.н., проф. Чучко М.К.
к.і.н., доц. Скорейко Г.М.
к.і.н., ас. Христан Н.М. (відповідальний секретар)

**Вісник Центру буковинознавства. Збірник наукових праць науково-
В 535 дослідного Центру Буковинознавства Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича. Чернівці: Технодрук, 2019. Т. 1.
200 с.**

У пропонованому збірнику містяться наукові праці з історії, археології, культури Буковини та інших територій Чернівецької області. Йдеться також про важливі літературні процеси і тих діячів, які справили визначальний вплив на суспільно-політичне життя краю. Вміщено дослідження з історії Першої світової війни та міжвоєнного періоду.

Для науковців, педагогів, студентів, краєзнавців, усіх, хто цікавиться вітчизняною історією.

The collection of scientific works covers such aspects as history, archeology and culture of Bukovyna and other territories of Chernivtsi region. The collection of scientific works also contains researches about important literary processes and those figures who have had a decisive influence on the socio-political life of the region, there are presented a number of works about the history of the World War I and the inter war period.

This collection of scientific works is for scientists, lecturers, teachers, students, local historians, for anyone interested in national history.

УДК 908 (477.85+498.6) (08)

*Зважаючи на свободу наукової думки, редколегія бере до друку й статті тих авторів,
погляди яких не в усьому поділяє.*

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Бестанчук Яна. СПРОТИВ РАДЯНІЗАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1940-1941 РР.: ФОРМИ, МАСШТАБИ, СТРУКТУРА	5
Валявська Катерина. «ДОБРИЙ СТАРИЙ ЧАС» VS «НОВИЙ ЧАС» НА БУКОВИНІ: МІФОЛОГІЗАЦІЯ МИНУЛОГО НА ЗЛАМІ ХІХ – ХХ СТ.	12
Герегова Світлана. ВИДАННЯ ФРАНЦА ПОРУБСЬКІ ТА КОНРАДА ПЕКЕЛЬМАННА «КУМЕДНЕ З БУКОВИНИ» ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ ЧЕРНІВЦІВ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	22
Мустеца Василь. ВИКОРИСТАННЯ КАРАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ СРСР АГЕНТУРНО-БОЙОВИХ ГРУП У БОРОТБІ ПРОТИПОВСТАНЦІВ ОУН НА БУКОВИНІ	30
Нікуліке Аліс. ДІЯЛЬНІСТЬ РУМУНСЬКИХ ТЕАТРАЛЬНИХ ТРУП НА БУКОВИНІ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	43
Семенюк Микола. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ НА ТЕРЕНАХ БУКОВИНИ (1934-1940 рр.)	54
Піддубний Ігор. РОЗПАД АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ТА ПОДІЇ НА БУКОВИНІ У ЖОВТНІ-ЛИСТОПАДІ 1918 Р. В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ (1924-2019 РР.)	63
Федорук Андрій, Яценюк Галина. ХОТИНСЬКА БИТВА 1673 Р.: З ІСТОРІЇ ПОЛЬСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІЙН НА БУКОВИНСЬКИХ ТЕРЕНАХ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХVІІ СТ.	73
Христан Назарій. «МЕМОРИА» КНЯЗІВСЬКОГО САРКОФАГУ ІЗ ВАСИЛЕВА	94
Яворська Ірина. «НЕСПАЛЕНІ МОСТИ»: ЕМІГРАЦІЙНІ ІСТОРІЇ ЄВРЕЇВ БУКОВИНИ ЯК ОСМИСЛЕННЯ ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ	100

ЕТНОЛОГІЯ

Ільків Марія. ІКОНИ СТРАШНОГО СУДУ – ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ УЯВЛЕНЬ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ БУКОВИНИ	107
Чучко Михайло. ЗИМОВІ ЦЕРКОВНІ СВЯТА В УКРАЇНЦІВ І РУМУНІВ БУКОВИНИ: ТРАДИЦІЇ ВІДЗНАЧЕННЯ, СПРОБИ УНОРМУВАННЯ КІЛЬКОСТІ ПРАЗНИКІВ, СУПЕРЕЧКА ДОВКОЛА РЕФОРМИ ЮЛІАНСЬКОГО КАЛЕНДАРЯ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ БУКОВИНЦІВ	119

АРХЕОЛОГІЯ

Ільків Микола, Пивоваров Сергій, Калініченко Віталій. АНТИЧНИЙ МІФ НА БЕРЕГАХ ДНІСТРА	133
--	-----

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ковалець Лідія. ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ ЯК ЗАВЖДИ УЧЕНЬ	140
Мельничук Ярослава. СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ І ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА: ПЕРЕТИН ДОЛЬ	148

ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

Глібіщук Микола, П'ятничук Тарас. ДЕЯКІ НЕОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ БУКОВИНИ У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ (1917 Р.)	153
Ковалець Лідія. ДО ІСТОРІЇ ВИДАННЯ ТВОРІВ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА: ЛИСТИ СТЕПАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО ДО МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА (із першопублікацією документів)	162
Нежурбіда Сергій. ЄВГЕН ЕРЛІХ І ЗАВДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА БУКОВИНІ	170
Скорейко Ганна. ВТРАЧЕНЕ СУСІДСТВО: БУКОВИНСЬКЕ ЄВРЕЙСТВО ОЧИМА ХРИСТИЯНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ (МАТЕРІАЛИ УСНИХ ОПОВІДЕЙ)	179
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ	196

АРХЕОЛОГІЯ

УДК 904:702](477.85)»10/12»:398.22(38)

*Микола Ільків (Чернівці),
Сергій Пивоваров (Київ),
Віталій Калініченко (Чернівці)*

АНТИЧНИЙ МІФ НА БЕРЕГАХ ДНІСТРА

Упродовж кінця XIX – середини XX ст. у с. Василів на Буковині були записані різні варіанти легенди про вправних майстрів, які звели монументальний храм і здійснили невдалу спробу втечі на зроблених власноруч крилах. Очевидно, що основою легенди став відомий давньогрецький міф про Дедала й Ікара. Проте народна пам'ять зберегла також реальну інформацію про існування давнього міста на березі Дністра із могутнім замком і монументальною архітектурою, зокрема, величним кам'яним храмом.

Ключові слова: літописний Василів на Дністрі, легенди і перекази, міф про Дедала й Ікара, мікротопоніми.

*Mykola Ilkiv (Chernivtsi),
Serhii Pyvovarov (Kyiv),
Vitalii Kalinichenko (Chernivtsi)*

ANCIENT MYTH ON THE COAST OF THE DNIESTER

During the late nineteenth and mid-twentieth centuries in the village Vasyliv in Bukovyna recorded various variants of the legend of skilled masters, witch built monumental temple and made an unsuccessful attempt to escape on his own wings made. It is obvious that the legend was based on the famous Greek myth of Daedalus and Icarus. However, the people's memory also retains real information about the existence of an ancient city on the banks of the Dniester with a mighty castle and monumental architecture, including a magnificent stone temple.

Key words: chronicle Vasyliv on Dniester, legends and stories, the myth of Daedalus and Icarus, microtoponyms.

Друга половина XIX ст. стала епохою відкриття давньої історії Буковини, ознайомлення нею широких кіл громадськості й пробудженням зацікавленості до місцевих старожитностей. Саме від цього часу маємо й перші записи легенд, переказів, казок, оповідей, бувальщин, пісень із земель регіону. Австрійських дослідників, більшість із яких мали класичну європейську освіту, цікавила усна народна творчість різних етнічних груп, які мешкали у краї. Вони справедливо вважали, що записані у неписьменних селян, які практично не контактували із літературними джерелами, давні розповіді можуть нести у собі інформацію про минуле. Але вони не очікували на сенсаційні «знахідки», тим більше не могли їх правильно пояснити.

Справжнім відкриттям для освічених читачів Буковинського краю та й цілої Австро-Угорської імперії стали народні перекази, записані Л. А. Сімігіновичем-Штауфе. Випускник Віденського університету, який кохався в поезії й белетристиці та писав наукові розвідки, зумів у невеликій книжечці передати неповторний колорит буковинців, їх світосприймання, надії і прагнення. Добре володіючи українською (тоді називали русинською) мовою, позаяк виріс у змішаній українсько-німецькій родині, він у деталях оповів почуті розповіді.

Серед опублікованих у 1885 р. Л. А. Сімігіновичем-Штауфе народних переказів особливий інтерес викликає легенда із Василева. У ній йшлося, що: *«У більш давні часи, як розповідали, Василів був містом на Дністрі, яке прикрашав величний замок. У цьому замку були три злочинці, які постійно намагалися звільнитися із в'язниці. Коли всі спроби визволення провалилися, вони придумали ідею зробити крила з дерева і пробитися в повітрі, бо знали, що не зможуть устежити за такою висотою. Коли крила були закінчені, вони надягли їх, скористалися сприятливим моментом і полетіли. Але двоє впали у Дністер, а третій упав із гори Стінка, яка піднімається над рікою. У тих місцях, де загинули троє злочинців, згодом були поставлені три хрести. Сьогодні видно лише один із тих двох хрестів, які стояли в Дністрі, бо інший розбив лід, який із потужною силою змітав усе, що стояло на шляху»*¹.

Трохи видозмінений варіант легенди, але з оригінальними деталями, занотував на рубежі XIX-XX ст. професор Чернівецького університету Р. Ф. Кайндль: *«За народними переказами, колись Василів був дуже великим містом, охоплював високі пагорби між урочищами Хом і Манастир та мав не менше 70 церков. Найвеличніша з них була в районі давнього кладовища. Аж до Городенки було видно її вежі, будівництво яких приписували трьом майстрам (за іншою версією, полоненим злочинцям). Коли робота була майже завершена, володарка спитала майстрів, чи вони мають намір колись будувати вищий храм. Отримавши ствердну відповідь, жінка вирішила тут же ув'язнити зодчих. Щоб урятуватися, вони виготовили дерев'яні крила, але все ж таки впали і розбилися»*².

У 1948 р. майже ідентичну оповідь (із деякими уточненнями), про давній храм і його будівельників записав відомий археолог Б. О. Тимошук у місцевого старожила с. Василів Івана Довбні. У ній йшлося: *«Будували ту церкву народні умільці – неперевершені майстри своєї справи. Коли вони вже закінчували роботу, бояриня, що володіла селом, запитала будівельників: Чи думаєте спорудити храм такої ж висоти в інших володіннях? Почувши ствердну відповідь, розгнівана володарка розпорядилася зняти риштування саме в той час, коли майстри перебували на високій церковній бані. Щоб врятуватися від голодної смерті, будівельники виготовили із драниці дерев'яні крила. Та коли почали стрибати, крила їх не витримали, і майстри розбилися на смерть»*³.

У всіх варіантах василівської легенди головними героями є особи (злочинці, майстри), які зробили крила. Сьогодні кожна освічена людина зауважить, що вони разюче нагадують відомих Дедала й Ікара, про яких розповідає широковідомий античний міф. Але як цей міф потрапив до жителів буковинського села і чому зберігся саме там? Спробуємо проаналізувати доступні нам матеріали та відповісти на це питання.

Попервах звернемося до самого міфу про Дедала й Ікара, який посідає особливе місце у світовій культурі й сюжет якого впродовж століть надихав літераторів та художників, вражав талановитими і сміливими винаходами, викликав захоплення і співчуття. Цей давньогрецький міф є одним із найдавніших в античній міфології,

¹ Stauffe-Simiginowicz L. A. Volkssagen aus der Bukowina. – Czernowitz: Verlag der k. k. Universitäts, 1885. – S. 4-5.

² Kaindl R. F. Notiz 17 (Archäologische Untersuchungen zu Wassileu und Panka in der Bukowina) // MCC. – 1901. – Jg. XXVII, N.F. – S. 47-48; Romstorfer C. A. Aus dem Jahresberichte, beziehungsweise den «Mittheilungen der k.k. Central-Commission». (Fortsetzung aus dem Jahrbuche 1900) // JBLM. – 1901. – Jg. 9. – S. 147.

³ Тимошук Б. О. Легенди і дійсність (записки археолога) // Жовтень. – 1971. – № 8. – С. 106-117.

сягаючи крито-мікенської епохи – принаймні II тис. до н.е.¹ За переказами, видатний митець Дедал, засуджений за вбивство власного племінника Тала, оселився на острові Крит у царя Міноса – сина Зевса і Європи. Тут для могутнього правителя з – поміж багатьох творінь він спорудив знаменитий Лабіринт, у якому мешкав Мінотавр із людським тілом і головою бика. Не хотів Мінос відпускати вправного майстра, утримуючи його на острові як полоненого. Не в змозі врятуватися суходолом чи морем, вирішив Дедал тікати небом. З пір'я, ниток і воску він зробив дві пари крил і в слушний момент разом зі своїм сином Ікаром здійнявся у повітря. У небесній блакиті вони здавалися людям богами. Та ослухався Ікар батька – злетів надто високо, й сонце розплатило віск. Позбавлений крил юнак загинув у морській пучині, а тіло, яке хвилі викинули на берег, поховав згодом Геракл.

Античний мотив був настільки відомим, що легенди й перекази з подібним сюжетом стали популярними в багатьох народів давнини. Аналоги засвідчені, наприклад, у скандинавській міфології – давньоісландській «Пісні про Волунда» із збірки епічних творів «Старша Едда»². Особливо поширеними тематично схожі легенди були на Балканах і загалом у Південно-Східній Європі – від Греції на півдні до Угорщини на півночі: у болгар, албанців, боснійців, сербів, румунів тощо. Деякі з дослідників виводять їхнє походження від грецького прототипу³. Трапляються навіть варіанти переосмислення легенди під османським впливом, як – от у болгарських народних переказах, де монументальним твором зодчих є не просто вежа, а мінарет⁴. Відомою з – поміж інших є румунська «Балада про майстра Манолія», головний герой якої для стійкості будівлі живцем замурував у неї власну дружину. У німецькомовному варіанті її активно використовував І. Франко при вивченні колядки про будівництво Собору Святої Софії у Києві⁵.

Доволі несподіваними для дослідників виявилися близькі за змістом перекази, записані серед жителів українського Василева. У подібних баладах з інших місць згадується різна кількість зодчих на чолі з головним майстром: 10, 12, 40, 60. Троє братів, як і у василівському переказі, фігурують у румунському, сербо-хорватському та болгарському фольклорі⁶.

Занотовані народні перекази у Василеві як за ідейною спрямованістю загалом, так і в окремих деталях перегукуються з давньогрецьким міфом⁷. В обох випадках мова йде про надзвичайно талановитих майстрів, здібних не лише в архітектурному ремеслі, про що красномовно свідчить винахід чи навіть сама ідея про штучне пристосування для польоту. Недарма відомий дослідник античної міфології О. Ф. Лосев метафорично назвав Дедала «Леонардом да Вінчі бронзового чи залізного віку»⁸. Незрозумілим, на перший погляд, видається те, що в більш ранньому варіанті василівської легенди фігурують саме злочинці. Однак з точки зору давніх греків, насамперед афінян, Дедал – теж убивця, який зіштовхнув Тала зі скелі, був засуджений і рятувався втечею. І в античному, і у василівському варіантах переказу мова йде не просто про вправних, а й

¹ Андреев Ю. В. Миноийский Дедал // Вестник древней истории. – 1989. – № 3. – С. 29-46.

² Петрухин В. Я. Мифы древней Скандинавии. – М.: Астрель, 2010. – С. 337-338.

³ Eliade M. Comentarii la Legenda Meeterului Manole. – Bucuresti: Publicom, 1943. – P. 28-30.

⁴ Българско народно творчество (в 20 т.) / Ред. кол.: проф. М. Арнаудов, И. Бурин, Х. Вакарелски, проф. П. Динеков, Д. Осинин. – Т. 11: Народни предания и легенди.

⁵ Франко І. Збір. Творів: 450 т. – К.: Наук. думка, 1984. – Т. 42: Фольклористичні праці. – С. 262-266.

⁶ Иванов В. В. Избранные труды по семиотике и истории культуры. – М.: Знак, 2009. – Т. V: Мифология и фольклор. – С. 316.

⁷ Ільків М. Археологічні студії Р. Ф. Кайндля // Раймунд Фрідріх Кайндль. Розвідки з нагоди 150-ліття від дня народження. – Чернівці: Книги–XXI, 2016. – С. 147.

⁸ Лосев А. Ф. Античная мифология в ее историческом развитии. – М.: Учпедгиз, 1957. – С. 211.

хитромудрих, винахідливих майстрів. Якщо Дедал був зодчим непрохідного Лабіринту – уособлення грандіозного царського палацу в Кноссі, то ремісники на березі Дністра звели найбільшу церкву. Сприйняття християнської святині як помешкання Бога перегукується з переказами про зв'язок майстрів із «вищими силами» та давньогрецьким розумінням Дедала як провідника в потойбічний світ¹. До того ж і власне Дедалу в давнину приписували будівництво храму Аполлона в Кумах (Південна Італія).

Спільною сюжетною лінією переказів є трагічна загибель відважних винахідників під час польоту у водній стихії – чи то Ікара в морі, чи втікачів у Дністрі. Якщо з похованням Ікара греки пов'язували конкретний курганний насип на мисі, то у Василеві – встановлені на місці падіння хрести. Тобто в обох випадках місцеве населення сприймало майстрів як реальних, а не легендарних постатей і приписували їм існуючі об'єкти: як грандіозні будівлі, так і поховальні пам'ятки. Василівські майстри опинилися в безвиході на верхівці церковної бані або ж у замку, тоді як Дедал з Ікаром, за однією із версій, були ув'язнені у вежі на скалі.

У всіх варіантах переказів про легендарних зодчих присутній трагізм, драматизм, які невідворотно переслідують головного героя та його оточення. Фатальний політ Ікара, як і падіння Тала з афінського акрополя, трактуються як ритуальне вбивство чи навіть самопожертва². Тому смерть Ікара виглядає як покарання його батька за надто сміливий, більше того – зухвалий винахід. Така спрямованість сюжету, його прихована мораль узгоджувалися з християнським баченням подібних учинків і кари за них. По-перше, це зведення надто високої будівлі, яка сягала небес, нехай навіть церковної бані. Достатньо згадати біблійну Вавилонську вежу, а також численні легенди про руйнування стін храму при його будівництві:

*Жваво мулярі взялись до діла,
Розміряють розміри до шнуру,
І на широчезних фундаментах
Зносять грубезні стіни муру.
Але кождий день – нова їм праця;
Та-бо кождий день – нова їм мука,
Бо що зроблять зранку аж до ночі,
Те вночі в розвалини грохоче³.*

Адже навіть християнські святині, про що розповідається у переказах, зводилися максимально величними заради честолобства і гордині правителів:

*Монастир я тут покласти хочу,
Та най буде в храмі цьому затиш,
І най буде найкраща обитель,
Моя гордість, мого роду слава!⁴*

По-друге, власне політ варто розглядати не просто як бачення унікального тоді фізичного явища, а й релігійно-філософську проблему з глибоким змістом. Із точки зору релігії, особливо православного християнства, ідея лету «плоті в повітрі» розцінювалася негативно. В апокрифічних «Діяннях Петра і Павла», записаних у Х ст. візантійським письменником і церковним діячем Симеоном Метафрастом, розповідається, зокрема, про волхва, який у Колізеї літав у повітрі, але після молитви св. Петра звалився додолу

¹ Андреев Ю. В. Минойский Дедал. – С. 42-43.

² Там само. – С. 41-42.

³ Франко І. Збір. Творів: 450 т. – К.: Наук. думка – Т. 42: Фольклористичні праці. – С. 263.

⁴ Там само. – С. 263.

й розбився¹. Тому, очевидно, всі майстри василівського храму, які наважилися на політ як такий, з точки зору місцевого християнського населення були заздалегідь приречені на смерть.

Тим не менше, василівська легенда, як і її давньогрецький прототип, відзначається загалом гуманістичним спрямуванням і нестримною жагою до волі. Від балканських паралелей її принципово відрізняє відсутність мотиву насильницької смерті жінки (символ будівельної жертви), часто при надії або з грудною дитиною, принесеної в жертву власним чоловіком-майстром для стійкості кладки стін².

Складно однозначно і переконливо відповісти, коли і яким шляхом античний мотив потрапив у місцеве культурне середовище, де трансформувався під василівські реалії та став органічною складовою фольклору. Можна припускати, що він був відомим на берегах Дністра ще в княжу добу. Оскільки на Русі не було перекладів давньогрецької літератури, то познайомитись із змістом міфу про Дедала й Ікара могли завдяки працям візантійських авторів, насамперед «Хронографії» Іоанна Малали (бл. 491-578 рр.) з розгорнутим описом античних сюжетів. Її слов'янський переклад датується не пізніше серединою XIII ст. Так, із Архівського та Віленського хронографів довідуємося, що: *«Икаръ бо ис темницы избежъ и пловыи потопленъ бысть»*³.

Не викликає сумніву, що прижитися міфічний сюжет про легендарних майстрів міг лише на сприятливому місцевому підґрунті й обов'язково за наявності вражаючого монументального архітектурного творіння їхніх рук. Численні варіанти переказів об'єднує наявність реальних об'єктів: моста, вежі, церкви, фортеці тощо. Балада про Манолія пов'язана, наприклад, із церквою в м. Куртя-де-Арджеш, колись головним храмом Валахії, а згодом – усипальниці королів. Звісно, народний фольклор змальовує міське середовище, для якого, власне, й характерна така споруда. За легендами, Василів у давнину теж був містом – із величним замком і дуже високою церквою з – поміж інших храмів.

Більше того, легендарні оповіді в населення мають чітку географічну прив'язку. Так, саме місто локалізувалося між домінуючим над Дністром і всією округою пагорбом Хом на півдні та видолинком із печерою в урочищі Монастир західніше сучасного села. Головний храм, за переказами, розташовувався біля старого кладовища. Тікаючи із замку, в'язні впали у Дністер із гори Стінка (Berg Stinka), тобто зі стрімкого скalistого правого берега річки на північ від населеного пункту. Таким чином, сам замок, де їх утримували, мав бути неподалік. Справді, на північній околиці села здавна відоме урочище Замчище – ділянка рівнинної дністровської тераси зі стрімкими схилами на півночі та сході, де, за народними переказами, колись давно стояв замок. Суфікс *-ище* в українській народній лексиці означає місце, де щось було, у цьому випадку укріплення. Такі ж мікротопоніми, наприклад, супроводжують місця давніх фортифікацій біля Глибокої, а також Дарабанів на Хотинщині⁴.

¹ Малашонок М. Г. Идея полета в религиозной философии Д. С. Мережковского, В. В. Розанова // СЭНИ «Аналитика культурологии». Номер госрегистрации 04200800022/0010 / ISSN 1990-4045. <http://analiculturolog.ru>. – 2008. – № 1 (10).

² Сучасні перекази про архітектора Манолія у Василеві, як і причетність до будівництва храму візантійських майстрів або навіть імператриці Марії-Терезії не відображені в науковій літературі й, очевидно, стали псевдолегендами на основі книжної традиції другої половини минулого століття.

³ Творогов О. В. Античные мифы в древнерусской литературе XI-XVI вв. // Древнерусские литературные памятники (Труды отдела древнерусской литературы, XXXIII). – Л.: Наука, 1979. – С. 6-8, 28-29; Истрин В. М. Хроника Иоанна Малалы в славянском переводе. – СПб., 1897-1914. – Кн. IV. – С. 364.

⁴ Тимошук Б. О. Чернівецька область // Довідник з археології України: Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 117, 162.

Незрозумілим у записі залишався топонім Городенка (Hordenka), яку було видно з церковних веж, що мало посилити сприйняття грандіозних розмірів споруди. Австрійські дослідники вважали, що це місто на Покутті «за чотири милі від Василева»¹. По прямій Городенка розташована за 25 км вверх по Дністру, що робить малоімовірним порівняння саме з нею, враховуючи і той факт, що всі інші назви урочищ в легенді – виключно місцеві. Натомість серед мікротопонімів Василева, які згадуються в документах XVIII ст., фігурує Горотінка чи Городенка (рум. Horotinca, Horodenca) з поясненням, що це скеля, круча (1759 р.) або пагорб (1782 р.). Де саме він знаходився, зараз сказати важко. Навряд чи він міг бути пов'язаний із селом Городок на протилежному березі Дністра. Також малоімовірно, щоб так була записана назва урочища Городище на горбі Хом і в його околицях. Натомість на північний захід від села і сьогодні частину полів називають «Городина». Можливо, назва пов'язана з окремою ділянкою під сільськогосподарські культури, або, можна припустити, з більш давнім значенням – відгороджена частотою місцина². Топографія розташування цих полів на протилежному куті села цілком підходить для порівняння як мірило значного масштабу храму в довколишньому просторі.

Грунтовно вивчивши місцеві легенди, Р. Ф. Кайндль на рубежі XIX-XX ст., а згодом Б. О. Тимошук у середині минулого століття віднайшли матеріальні рештки міста Галицької Русі – згаданого в літописі Василева на Дністрі. Розташування археологічних об'єктів на диво збіглося з географією легенди про талановитих зодчих. На горбі Хом локалізується городище XII-XIII ст. – колись феодальний замок чи двір княжого посадника з оборонними спорудами, дерев'яною церквою, кладовищем і поселенням. Показова й сама назва пагорба (нім. Berge Chom, рум. Dealul Holm), трансформована, спрощена з часом від давнього слов'янського топоніму «Холм» – підвищеної ділянки місцевості, однойменного зі столицею Галицько-Волинської держави за правління Данила Галицького. Саме під такою назвою ця територія згадується в документах кінця XVIII – першої половини XX ст.³ Це особливо прикметно, оскільки місцевість на вершині цього горба, як переповідає Р. Кайндль, носила назву Городище (Horodeszczy), що й до сьогодні збереглася серед жителів села. Через струмок північніше на невеликому пагорбі над селом із красномовною назвою «Мури» («На Мурах») досліджено рештки унікального білокам'яного храму XII-XVII ст. – головного творіння вправних умільців. В урочищі Замчище теж існувало середньовічне дерев'яно-земляне укріплення (XII-XIII ст.), яке в структурі міста виконувало функцію дитинця або укріпленого монастирського комплексу, мало дерев'яну церкву із кладовищем навколо.

Легенда переконує в існуванні семи десятків церков у середньовічному місті. І хоча це очевидне перебільшення, але археологами вже виявлено і досліджено сліди трьох культових споруд, і є вагомі підстави говорити про існування інших храмів біля давніх кладовищ того часу мінімум у ще чотирьох місцях та в чернечій обителі в урочищі Монастир.

Отже, у формі василівських переказів про величний храм і винахідливих майстрів давньогрецький міф органічно переплівся з місцевим фольклором. Попри легендарний характер, народна пам'ять зберегла цінну інформацію про існування давнього міста на березі Дністра із могутнім замком і монументальною архітектурою,

¹ Romstorfer C. A. Aus dem Jahresberichte, beziehungsweise den «Mittheilungen der k.k. Central-Commission». (Fortsetzung aus dem Jahrbuche 1900). – S. 147.

² Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Рус. яз., 1989. – Т. 1: А-З. – С. 381.

³ Gramada N. Toponimia minora a Bucovinei. – Iasi: Editura Anima, 1996. – Vol. II. – P. 504.

зокрема, величним кам'яним храмом. Перекази і топоніми стали цінним дороговказом для археологів у пошуку старожитностей княжої доби.

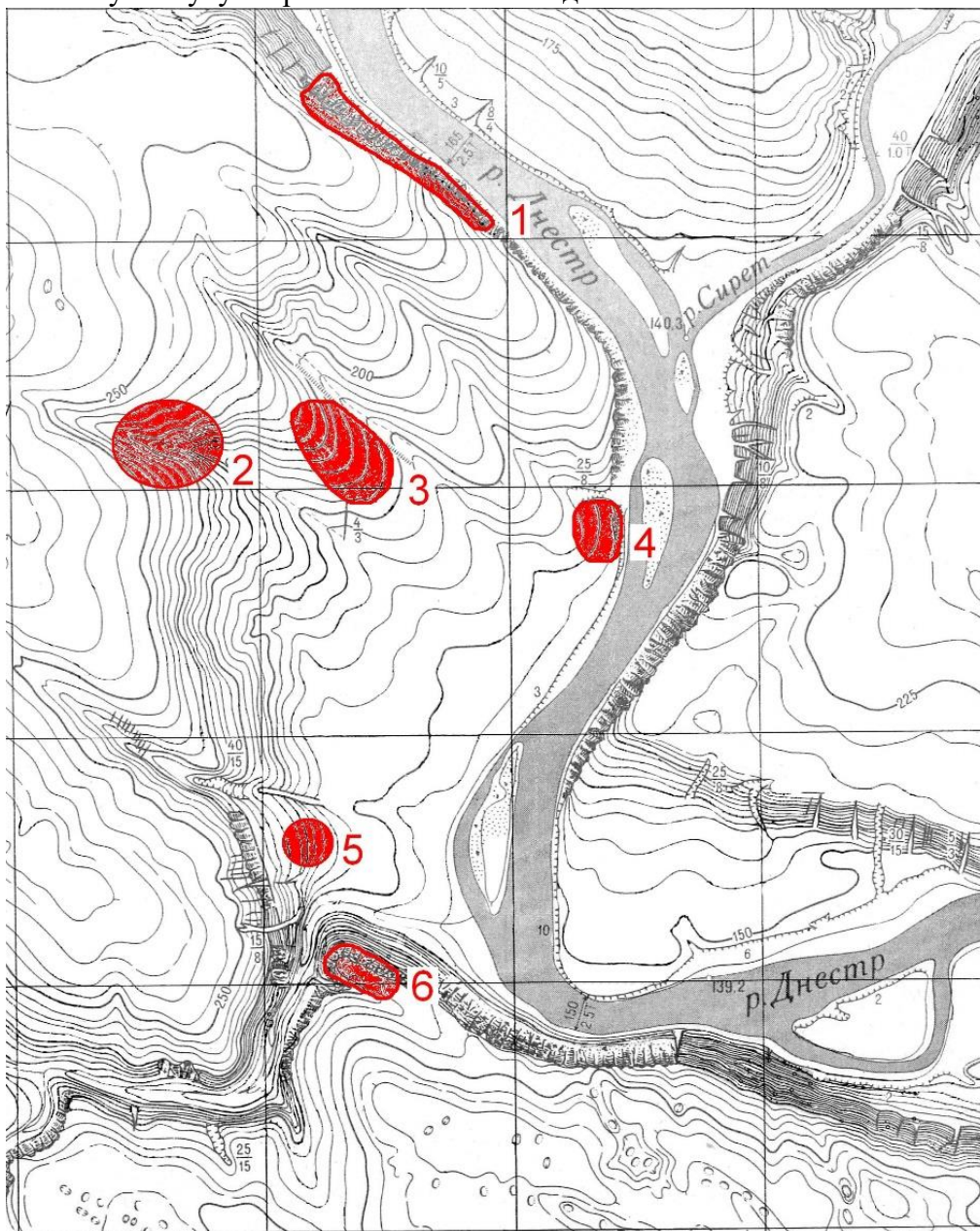

Рис. 1. Локалізація згаданих у легендах мікротопонімів с. Василів: 1 – Стінка; 2 – Монастир; 3 – Городина; 4 – Замчище; 5 – Мури; 6 – Хом, Городище.